

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBIYACHILARIDA SOTSIAL INTELEKT OMILINING NAMOYON ETILISHI VA RIVOJLANISHI

Ramazon To'xtamurodovich Sharofov
Buxoro davlat universiteti 2-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada sotsial intellekt tushunchasi va uning mohiyati mazmuni, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarida sotsial intellektning shakllari va ularni rivojlantirish omillari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy intellekt, shaxs, tarbiyachi, ta'lim va tarbiya, jarayon, qobiliyat, idrok, xotira.

KIRISH

Ijtimoiy intellekt - bu shaxsning ma'lum bir ijtimoiy muhit sharoiti ta'sirida uning sotsializatsiyasi jarayonida shakllanadigan intellekti. Shaxsni shakllantirish mexanizmi sotsializatsiya jarayonidir. Ijtimoiy intellekt psixologik shakllanish sifatida sub'ekt - sub'ekt munosabatlarida o'zaro ta'sirlashganda sotsializatsiya jarayonida rivojlanadi. Ijtimoiy intellektning yuqori darajasi o'ziga ishonch, xulq-atvorda moslashuvchanlik, ijodkorlik, axloqiy ongning ajoyib ko'rsatkichlari bilan ajralib turishi aniqlandi.

Ma'lumki, tarbiyachi faoliyatida sotsial intellektning roli va ahamiyatini belgilashda muhim ahamiyat kasb etuvchi, sotsial intellekt omillarini ilmiy jihatdan to'g'ri tanlash, tushunish va tadqiq qilish jarayoni tarbiyachi va uning kasbiy faoliyati taraqqiyotidagi ijtimoiy-psixologik uyg'unlikni ta'minlash uchun zarur bo'lgan ilmiy-amaliy tadbirlar ko'lamini ishlab chiqish imkonini beradi. Buning uchun esa, dastavval, sotsial intellekt omillari va mezonlari ko'lamini belgilash va ularning har birini chuqur o'rganish uchun tegishli usullarini yoki uslublarini tanlash va ishlab chiqishga to'g'ri keladi. Sotsial intellekt har bir shaxsdagi faoliyat jarayonida sodir bo'luvchi xulq-atvor belgilari muvofiqlashtiriladigan va bir-biriga yaqinlashtirib «tenglashtiriladigan» jarayonlarining kechishi bilan bevosita bog'liq.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Bu muammo G.M.Andreyeva tadqiqotlarida shaxs xarakteridagi motivatsiyalarning shakllanishi va amalga oshirilishi, shuningdek, o'zaro hamkorlikka intilishi nuqtai nazaridan asoslab beriladi. Bunda asosan, quyidagi ikki jihat asosida tarkib topuvchi shaxs xususiyatlarining qaror toptirilishi sotsial intellekt vositasi sifatida tadqiq qilinadi va asoslab beriladi. Chunonchi, sotsial intellekt rivojlanishining birinchi omili, shaxsning insonlar bilan o'zaro munosabatga qobiliyatligi, yuqori darajada muloqot-mandligi bilan bog'lansa, ikkinchidan, suhbatdoshning xulq-atvori, xatti- harakatlari, kechinmalariga nisbatan sezuvchanlik qobiliyati va turli xil vaziyatlarga moslashuvchanlik qobiliyatlardan iborat ekanligi qayd etiladi.

Intellektni tarkib topishi va shakllanishi bo'yicha sakkizta asosiy yondashuvlar mavjud bo'lib, ular quyidagilar:

1. Intellektga fenomenologik yondashuv: intellekt ong mazmunining asosiy shaklli sifatida qaraladi (V.Keller; K.Dunker; M. Vertgeymer; Dj.Kempion va boshqalar).

2. Intellektga genetik yondashuv: intellekt insonning tashqi olam bilan o'zaro ta'sirlashuvining tabiiy sharoitidagi o'rab turgan muhit talablariga qiyin moslashuvi oqibati sifatida qaraladi (U.R.Charlzvort; J.Piaje).

3. Intellektga sostio-madaniy yondashuv: intellekt insonning ijtimoiylashuvi, shuningdek, madaniyatning maqsadli ta'siri natijasi (Dj. Brunner; L.Levi-Bryul; A.R.Luriya; L.S.Vigotskiy va boshqalar.).

4. Intellektga jarayonli - faoliyatli yondashuv: intellekt inson faoliyatining asos shakli sifatida (S.L.Rubenshteyn; A.V.Brushlinskiy, L.A.Venger; K.A.Abulxanskaya-Slavskaya va boshqalar.).

5. Intellektga ta'limi yondashuv: intellekt maqsadga yo'naltirilgan ta'limining mahsuli sifatida qaraladi (A.Staats; K.Fisher; R.Feyershteyn va boshqalar).

6. Intellektga axborot yondashuvi: intellekt axborotlarni qayta ishlashning elementar jarayonlari majmui sifatida (G.Ayzenk; E.Xant; R.Shternberg va boshqalar).

7. Intellektning funksional-darajaviy yondashuvi: intellekt har xil darajadagi bilish jarayonlarining tizimi sifatida (B.G.Ananev; E.I.Stepanova; B.M.Velichkovskiy va boshqalar)

8. Intellektning regulyatsion yondashuvi: intellekt psixik faollikni o'zini o'zi regulyatsiya qilish omili sifatida (L.L.Terstoun va boshqalar).

Bizning maqsadimiz intellektning umumiy yondashuvlari tabiatiga xos jihatlarni va ular borasidagi ilgari surilgan ilmiy g'oyalarni chuqur tahliliga emas, balki intellektning umumiy psixologik tabiatini yoritish uning maktabgacha tashkilot tarbiyachilari faoliyatida nomoyon bo'lishi va uni rivojlantirish asoslarini o'zida aks ettirishidan iborat. O'z navbatida biz shaxsning sotsial intellekti muammosini o'rganish barobarida intellektning boshqa qirralariga xos yondashuvlarni chetlab o'ta olmaymiz. Bizning yuqoridagi ilmiy yondashuvlar va izlanishlar borasidagi tahlillarimiz sotsial intellektni ijtimoiy foydali moslashuvning namoyon bo'lishi tarzda talqin etishimizga olib kelmoqda.

Masalan, ushbu fikrimizga mos V.Shternning intellektga xos bo'lgan quyidagi xulosasi, ya'ni intellekt "yangi hayotiy sharoitlarga moslashishga umumiy qobiliyatlilik" tarzda qarashi va "moslashuv akti hayotiy masalalarni intellekt yordamida hal etish, fikrlashda ongning ongsizlik ustidan ustunlik qilishi barobarida amalga oshiriladi" degan mulohazasini keltirib o'tishimiz mumkin.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ilmiy manbalarni o'rganishimizda e'tibor qaratiladigan yana bir jihat sotsial intellektning funksiyalariga aniqlik kiritishdan iborat. Sotsial intellektni tashkil etuvchilari yetarlicha shakllangan sharoitda shaxs yuz berishi mumkin bo'lgan voqea va hodislar, uning talqin qilishni, kelajakdagi hodisalarga bashorat qilishiga imkon beradi. Shu sababli shaxsning amaliy masalalarni hal qila olish, verbal va ijtimoiy munosabatlarga qobiliyatliliigi sotsial intellektning tarkibini tashkil etuvchi asosiy komponentlar hisoblanadi. E.Torndayk sotsial intellektni oddiy intellektdan farqli deya ta'kidlagan. Ko'plab mualliflar sotsial intellektni akademik va formal intellekt qobiliyatlaridan farq qiluvchi mental qobiliyatlarning mustaqil guruhi sifatida tavsiflaydilar.

Tarbiyachining ijtimoiy intellekti uning ta'lim jarayonining boshqa sub'ektlari bilan ijtimoiy va kommunikativ o'zaro munosabatlarining etarliliigi va muvaffaqiyati darajasini belgilaydi. An'anaga ko'ra, ijtimoiy intellekt "qobiliyat" tushunchasi orqali aniqlanadi. Bizning tushunishimizcha, tarbiyachining ijtimoiy intellekti ta'lim jarayonidagi ijtimoiy va kommunikativ vazifalarni "hal qiluvchi" omildir. Ko'rib turganimizdek, bular ijtimoiy-kommunikativ vaziyatni izlash, uni aniqlash, tushunish, uning rivojlanishining oqibatlarini bashorat qilish, unga ta'sir qilish va uni maqsadga muvofiq o'zgartirish yoki yaratish vazifalari. Bu vazifalarning barchasi, jumladan, ta'lim jarayonida ijtimoiy va kommunikativ

muammolarni hal qilishni ta'minlaydigan maxsus vositalar - ijtimoiy qobiliyatlarni talab qiladi.

Tarbiyachining ijtimoiy faolligi uning ijtimoiy aloqalarga bo'lgan ehtiyoji bilan bog'liq bo'lib, ijtimoiy va kommunikativ vaziyatlarni topish yoki ularni yaratish vazifasini ta'minlaydi. Tarbiyachining ijtimoiy faolligi darajasi olingan ijtimoiy tajribaning miqdori va sifatini belgilaydi. Tarbiyachining ijtimoiy plastikligi - bu ijtimoiy aloqalarga kirishning qulaylik darajasi, muloqot dasturlari to'plamining kengligi. Ijtimoiy plastika tarbiyachining ijtimoiy intellektining zaruriy sharti sifatida ijtimoiy va kognitiv moslashuvchanlik kabi xususiyatni shakllantirish shartidir.

XULOSA

Bizning fikrimizcha, ijtimoiy plastika ikkita muammoni hal qiladi: ijtimoiy vaziyatga ta'sir qilish va uni o'zgartirish. Ijtimoiy temp tarbiyachi temperamentining xususiyati sifatida ijtimoiy xulq-atvor tezligini belgilaydi. Hissiy ijtimoiy sezgirlik - tarbiyachining muloqotdagi muvaffaqiyatsizliklarga hissiy sezgirlik darajasi. Bunday holda, bizning fikrimizcha, ijtimoiy va kommunikativ qobiliyatlarning rasmiy dinamik shartlarida ijtimoiy ergiklik va ijtimoiy plastika hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Psixodiagnostika sohasida ijtimoiy va kommunikativ vazifalarni hal qilishni ta'minlay oladigan va tarbiyachining ijtimoiy intellekt vositasi bo'lishi mumkin bo'lgan qobiliyatlar ajratiladi. Zamonaviy diagnostik psixologiya ijtimoiy intellektning samarali komponenti sifatida ijtimoiy idrok, ijtimoiy xotira, ijtimoiy tushunish, ijtimoiy tushuncha, ijtimoiy ijodkorlik, ijtimoiy plastika va ijtimoiy xulq-atvor kabi ijtimoiy muloqot qobiliyatlarini muhokama qiladi va tashxislaydi.

Ijtimoiy idrok - tarbiyachining o'z e'tiborini bolalarga qaratish va ijtimoiy ma'lumotlarni ko'proq yoki kamroq murakkab vaziyatlarda turli darajadagi aniqlik va farqlash bilan idrok etish qobiliyati. Ijtimoiy intellektga kiradigan yana bir qobiliyat ijtimoiy xotiradir. Ijtimoiy intellekt deganda ob'ektiv berilgan ijtimoiy ma'lumotlarni ongli ravishda yodlash, saqlash va ko'paytirish tushuniladi. Bu tarbiyachining individual ijtimoiy-kommunikativ xotirasi.

Tarbiyachining navbatdagi qobiliyat ijtimoiy tushunishdir. Bizning fikrimizcha, bu ijtimoiy va kommunikativ muammolarni "hal qiluvchi" sifatida ijtimoiy intellektning asosiy tarkibiy qismidir. Bu umumiy intellekt tuzilishidagi fikrlash qobiliyatiga o'xshaydi. Tarbiyachining ijtimoiy tushunchasi ijtimoiy vaziyatlarni tushunish va izohlash (ma'no va ma'no orqali), ularning rivojlanishini oldindan bilish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Bizning fikrimizcha, ijtimoiy idrok va ijtimoiy tushunish

ijtimoiy-kommunikativ vaziyatni izlash, uni aniqlash, tushunish, rivojlanish oqibatlarini bashorat qilish va qisman unga ta'sir qilish vazifasini ta'minlaydi.

Tarbiyachining ijtimoiy intuitivligi – bu ta'lim holatlarini samarali modellashtirish va hal qilishga qaratilgan ongsiz-intuitiv va oqilona prognostik jarayonlar majmuasidir.

REFERENCES

1. Белова С.С. В психометрических поисках социального интеллекта // Социальный и эмоциональный интеллект: от процессов к измерениям / под ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова. М. : Изд-во ИП РАН, 2009.
2. Русалов В.М., Наумова Е.Р. О связях общих способностей с «интеллектуальными» шкалами темперамента // Психол. журнал. 1999. № 1.
3. Русалов В.М., Дудин С.Н. Темперамент и интеллект: общие и специальные факторы развития // Психол. журнал. 1995. № 5.
4. Семенец О.В. Психологические детерминанты социальной интуиции личности в прогнозировании ситуаций : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Саратов, 2010.
5. Смоляр В.В. Формально-динамические и психологические основания социального интеллекта // Социализация обучающихся в образовательном пространстве учебного заведения: материалы Междунар. науч.-практ. конф. 26 апр. 2011 г. / под общ. ред. Л.И. Гриценко. Волгоград : Изд-во ВГАПКРО, 2011.

